

**The Strategy of
"Survivals" in the
Research of Rural
Social Change.
Going Beyond Some
Theoretical Clichés**

**STRATEGIA
"SURVIVENTS" ÎN
CERCETAREA SCHIMBĂRII
SOCIALE RURALE.
DEPĂȘIREA UNOR CLIȘEE
TEORETICE**

MARIA LARIONESCU

The sociological monograph was a methodological instrument which was extensively used by the founders of the sociological school of Bucharest (D. Gusti), as well as by various researchers before the second world war. A. Golopenția and H.H. Stahl developed this instrument in order to account for social changes in rural communities. In this respect, they considered the implications of the anthropological concept of "survivals" (Morgan, Maine, Taylor etc.) in the process of accounting theoretically for the genesis of rural institutions and organizations and for the urbanizing trends in rural communities. This study presents the basic methodological implications of such an approach and its contemporary relevance.

O relectură contemporană a experienței Școlii sociologice de la București dezvăluie înțeleșuri noi ale unor teze, teorii și concepte clasice, pe de o parte, dar și conceptualizări de mare forță explicativă, care nu au intrat în circuitul literaturii de specialitate, fiind practic necunoscute și nevalorificate critic, pe de alta. În cele ce urmează vom stăruii asupra unor contribuții insuficient cunoscute, aparținând lui Anton Golopenția și H.H. Stahl, membrii marcanți ai Școlii sociologice de la București și colaboratori apropiati ai profesorului D. Gusti. Este vorba de eforturile lor de a formula teoria schimbării sociale rurale, în particular teoria procesului de geneză a formelor de organizare socială a satului și a procesului de urbanizare a unei comunități rurale, plecând de la concepția antropologică asupra "survivents" pe care o adaptează cerințelor monografiei sociologice.

Presiunea spre inovarea teoriei monografiei integrale a satului prin largirea schemei cadrelor și manifestărilor în direcția cuprinderii unor procese de "timp lung" pare să fi avut două surse importante. Pe de o parte, este vorba de o anumită incapacitate a ipotezei monografiei exhauste de a descrie și explica adevarat schimbările structurale care s-au petrecut în viața unui sat aflat într-un accentuat proces de orășenizare, deci atipic pentru majoritatea satelor "rurale". Pe de altă parte,

presiunile spre reformularea și extinderea centrelor de interes de cunoaștere se exercitau din direcția cercetării propriu-zise. Unitarea socială luată în studiu, satul Cornovia din Basarabia, prezenta o imagine bulversantă prin suprapunerea neîncetată de tipare noi și străine peste tipare străvechi de organizare și de viață spirituală, în care coabitau structuri sociale, credințe și mentalități arhaice alături de inovații pluriforme de cea mai recentă proveniență urbană și care "refuzau" să se încadreze întocmai în schema conceptuală a unității sociale a cadrelor și manifestărilor. Schema monografică gustiană se dovedea prea puțin sensibilă la fenomenul diversității largi de forme și atitudini, unele fixate și închegăte deplin în viața satului, altele în curs de cristalizare.

Limitări ale cercetării proceselor sociale induse de sistemul monografiei sociologice

Sistemul monografiei sociologice, așa cum a fost gândit de Dimitrie Gusti și dezvoltat de colaboratorii săi, îndeosebi de Mircea Vulcănescu și Traian Herseni, a fost axat cu precădere pe dimensiunile structural-funcționaliste și, în subsidiar, pe cele dinamice, ale devenirii socio-istorice. Categoria sociologică cea mai înalt valorizată în acest sistem este, nu întâmplător, unitatea socială, ale cărei componente "se leagă între ele trăind în, prin și pentru Totul ce le dă viață și sens. De aceea adevărul Real este Întregul Social, categoriile lui fiind abstracții care nu au altă ființă decât în funcție de întreg." Autorul sistemului cadrelor și manifestărilor sociale realizase, într-adevăr, cea mai impozantă unitate în cadrul științei sociale: colaborarea Omului și a Societății cu fortele Cosmosului natural și

ale Cosmosului istoric¹. Această colaborare operează însă o ierarhizare sociologică în favoarea forțelor Omului și ale Societății, cu alte cuvinte ale manifestărilor voinței sociale, pe seama mediului sau a cadrelor voinței sociale. O spune însuși Gusti atunci când se referă la cauza unității sociale: "Dintre aceste două condiții, voința socială prin constituția ei intimă este condiția principală, *causa causans*, pentru că ea declanșează cauzalitatea socială". Voința socială, care întruchipează forte energetice de acțiune ale Omului și ale Societății, este într-adevăr condiționată de cadrele vietii sociale; dar acestea din urmă nu provoacă direct transformări sociale, ci ele doar declanșează reacțiuni (manifestările sociale) care însă se comportă după o structură proprie voinței sociale². Cadrelle sociale indică doar modalitățile în care virtualitățile, adică viața socială "neactualizată", existând latent, se transformă în realități sociale, adică în manifestări sociale *actuale*. Doar manifestările sociale, împreună cu unitățile sociale, relațiile și procesele sociale, definesc socialul pur, realitatea socială ca atare, constituind obiectul prin excelentă al sociologiei. Deși procesele sociale sunt integrate în fenomene sociologice, totuși investigarea genezei acestora aparține prin definiție cadrelor vietii sociale, deci celor fapte de viață socială potențială, neactualizată, aflată întrucâtva mai la periferia interesului sociologic.

Centrarea intereselor de cunoaștere sociologică pe structura funcțională și pe motivația fenomenologică în cadrul Școlii monografice, în desfavoarea cercetărilor de determinism social și evoluție socio-istorică, a fost pusă în lumină de H.H. Stahl, A. Golopenția, M. Constantinescu, Pompiliu Caraioan și alții. Cea mai reprezentativă lucrare a Școlii care codifică experiența metodologică a cercetării monografice, și anume volumul *"Îndrumări pentru monografiile sociologice"* (1940) elaborat sub direcția

științifică a lui D. Gusti și conducerea tehnică a lui T. Herseni, relevă, după analizele lui P. Caraioan⁵, presiunea exercitată de viziunea structural-funcțională și fenomenologică, asupra metodologiei monografiei sociologice; atât spațiul privilegiat alocat planurilor pentru cercetarea unităților și manifestărilor vieții sociale în desfavoarea celui consacrat cadrelor, precum și explicitările teoretice ce motivează fiecare plan de cercetare relevă, după opinia lui P. Caraioan, înclinația evidentă spre integralismul structural și funcțional al unităților studiate și în plan secundar spre determinismul social-istoric, spre geneza și cercetarea proceselor "pe termen lung".

Există, prin urmare, temeuri teoretice care justifică actualismul cercetărilor monografice ale Școlii de la București vizând orientarea de principiu a sistemului sociologic gustian.

"Contemporaneitatea" - premisă metodologică a monografiei sociologice gustiene

H.H. Stahl consideră că cea mai importantă lege sociologică formulată de D. Gusti, și anume legea paralelismului sociologic, este implicația obligatorie cuprinsă în premisa poziției sociologiei ca "știință exclusivă a prezentului"⁶. Un argument puternic în favoarea unei sociologii a prezentului l-a constituit, după opinia lui H.H. Stahl, ambiția lui D. Gusti de a construi o sociologie autonomă, despărțită nu doar de filosofie, economie, etc. ci și de istorie. Ocupându-se de "contemporan" sociologia lui Gusti "avea avantageul de a nu contesta nici o disciplină deja existentă" și de a oferi condiții excelente de studiu ale realității sociale "constatațate cu mijloace mult mai sigure

decât cele folosite de istorici când reconstituie evenimentele trecute".

Argumentele gustiene și ale colaboratorilor săi, îndeosebi Tr. Herseni, M. Vulcănescu, I. Ionică, privind "contemporaneitatea" analizelor sociologice și evitarea programatică a reconstrucțiilor istorice de "lungă durată", redevin actuale în contextul dezbatelor privind legitimitatea "marii teorii istorice".

Pozиїile teoretico-metodologice exprimate de D. Gusti, M. Vulcănescu, Tr. Herseni, I. Ionică cu privire la cercetările preponderent structural funcționale și fenomenologice, abilitate să reconstituie teoretic viața prezentă a unităților rurale, au premers cu peste o jumătate de secol evaluările critice recente ale "marii sociologii istorice" întreprinse de sociologi și istorici reputați, ca John H. Goldthorpe, E.P. Thompson, Carl Becker, L. Stone, T.H. Marshall, C. Bell, H. Newby etc.

Ca și D.Gusti și colaboratorii amintiți, istoricii și sociologii contemporani care critică "marea sociologie istorică" scot în relief avantajele demersului sociologic "contemporan" de care sunt lipsiți istoricii: natura evidenței empirice, mai precis modul în care sunt generate datele cercetării. În timp ce istoricii sunt preocupati de descoperirea (*finding*) evidenței lor dintr-un stoc de relicve, sociologii pot să-si genereze evidență empirică în decursul cercetărilor de teren, producând **date care nu existau înainte**, ca bază pentru inferențe⁷. Având aceste posibilități sociologii nu ar trebui să se orienteze spre istorie cu ușurință și fără motive serioase; iar dacă o fac, alegerea lor trebuie să fie bine justificată și cu conștiința deplină a limitărilor la care se supun⁸.

Cu diferențierile și delimitările dintre discursul sociologic și cel istoric, totuși, atât D. Gusti și discipolii săi cât și sociologii și istoricii contemporani amintiți sunt conștienți că sociologia este și trebuie să fie întotdeauna o "disciplină istorică",

iar sociologii nu pot "evada" din istorie mai ales atunci când își propun să cerceteze schimbarea socială. Dar, atrage atenția John H. Goldthorpe, recursul la trecut și la reconstrucția istorică nu sunt singurele mijloace prin care sociologii își pot construi cadrul de investigare a schimbării sociale. Ei au la dispoziție o serie de modalități mult mai sigure și posibil a fi colectate în prezent: studii panel, biografii sociologice și celelalte modalități de studiere a schimbării sociale pe baza cercetărilor directe de teren. În cazuri cu totul speciale, când cercetarea implică unele comparații cu perioadele îndepărtate, sociologii sunt îndreptăti să recurgă la studiul istoric, dar păstrând trează conștiința limitelor pe care le asumă demersul istoric¹⁰.

Renașterea după mai bine de o jumătate de secol a "marilor teorii istorice" nu a soluționat însă problema lui Spencer, definită metaforic de Collingwood drept faza "istoriografiei foarfecelui și pastei de lăpti", care-i transforma pe istorici în furnizori de materiale de construcție pentru edificiul sociologiei comparate¹¹. "Noul val" de cercetări istorice, care a început odată cu apariția în 1963 a studiului lui S.N. Eisenstadt, *The Political Systems of Empires*, urmată de apariția după trei ani a influentei lucrări a lui Barrington Moore, *The Social Origins of Dictatorship and Democracy*, și care a proliferat prin studiile succesive aparținând unor nume prestigioase ca F. Braudel, Immanuel Wallerstein, Theda Skocpol, P. Anderson, J. Hall, M. Mann și alții, pare să fie la fel de vulnerabil la implicațiile pozitiviste și subiectiviste ale metodologiei utilizate ca și Spencer¹².

În acest context de idei devine relevantă rediscutarea unor soluții de reconstrucție sociologică a trecutului formulate de vechea școală a monografiilor sociologice, cum este schema metodologică a "cadrului istoric". Limitând orizontul de timp la trecutul

imediat anterior prezentului, cadrul istoric gustian oferea un mijloc mai blând de reconstrucție istorică, mai puțin expus riscurilor de deformare subiectivă a obiectului cercetat: analizele statice ale prezentului care se repetă însă la intervale de timp determinate¹³. Scopul principal al cunoașterii "girate" de cadrul istoric este, așa cum bine observa Anton Golopenția, aspectul structural al unității sociale studiate, adică restabilirea "structurii ei într-un anume moment al trecutului cu procedeele cu care se determină cea prezentă spre a explica geneza înfățișării ei actuale"¹⁴.

Schema indicativă a cadrelor și manifestărilor vieții sociale s-a dovedit productivă în identificarea unor date semnificative ale cercetărilor de teren și în conceptualizarea observațiilor în teorii, concepte, idei de mare forță explicativa: ontologia regională a vieții sociale, sociologia pastorală, fenomenologia gospodăriei țărănești, ideea atlasului sociologic al României, sociologia națiunii, folclorului etc. Această schemă s-a dovedit însă prea îngustă în cuprinderea și explicarea proceselor care redau "cât mai continuu cursul vieții sociale" să cum să înfăptuit, fără a da momentului prezent o importanță mai mare decât celor anterioare¹⁵, pe de o parte, cât și în explicarea corectă a unor fenomene prezente ale căror fundamente au fost stabilite în trecutul îndepărtat, pe de alta. Specificațiile indicative de "termen scurt" ale cadrului istoric s-au dovedit cu totul neproductive în cercetarea unor fenomene cu trecut îndepărtat cum sunt formele de organizare devălmașe ale comunităților rurale, sistemul credințelor de "rit vechi", dreptul viu (obișnuieinic), semnificațiile "deținute", tipul de organizare genealogic și negenealogic, sistemul agriculturii itinerante și raporturile de proprietate, tipurile de viață economică și spirituală vechi suprapuse peste noile tipuri etc. Aceste fapte nu se încadrau în schema

explicativă a monografiei sociologice făcând presiuni în direcția extinderii schemei conceptuale.

Extinderea schemei cadrului istoric sub presiunea unor fapte relevante "cu trecut îndepărtat"

Observarea repetată a unor fapte ca cele de mai sus în cursul campaniilor monografice ale Școlii de la București au condus la încercări reușite de largire "în adâncime" a cadrului istoric, înfăptuite îndeosebi de H.H. Stahl și Anton Golopenția. Observând sistemele de "stăpânire" a loturilor, relațiile de rudenie, regulile de moștenire, vânzare și cumpărare în satele cercetate, H.H. Stahl a fost contrariat de unele nepotriviri tulburătoare între teoriile consacrate, clasice ale eroului eponim creator de structuri sociale genealogice și formele de organizare devălmăse negenealogice constatate în Vrancea. Clasificarea naturii formelor de organizare socială din această zonă necesită o limpezire istorică a genezei și evoluției formelor de organizare a comunităților sociale rurale mergând până la originile acestora. Trecutul imediat "așa cum era prescris de cadrul istoric se dovedea că însuși a fi continuarea unui trecut mai îndepărtat care se cerea și el cunoscut și studiat"¹⁶. Pentru a răspunde "provocărilor" realității nemijlocite a satului, H.H. Stahl a reconstruit cadrul istoric, extinzându-l într-o istorie socială cercetată cu mijloace adecvate: cercetări de arhivă, reconstituirea trecutului printr-o metodologie nouă a "arheologiei sociale", studii panel etc. Rezultatele teoretice s-au dovedit contributive: infirmarea teoriei clasice a eroului eponim fondator de sat și a structurii genealogice a comunităților sătești și formularea unor teorii noi, cu

capacitate explicativă sporită, privind originea devălmășici absolute (negenealogică) a comunităților rurale și teoria conform căreia forma genealogică care se întâlnește în prezent în multe sate constituie o fază de dezagregare a devălmășiei absolute originare¹⁷.

Dacă H.H. Stahl a extins semnificația indicativă a cadrului istoric la "timpul lung" al formelor de organizare socială prin reconstrucții istorice dinspre prezent spre trecutul profund al comunităților sătești, Anton Galopenția a procedat simetric la reconstituirea structurilor succesive ale vieții spirituale și economice sătești și a mecanismului după care s-a produs evoluția lor, prin strategia "supraviețuirilor".

Strategia "supraviețuirilor" în reconstituirea istoriei directe

Problema lui Anton Galopenția era, ca și în cazul lui H.H. Stahl, cunoașterea dinamicii unui fragment de viață socială sătească, și anume a variațiilor în timp ale structurii manifestărilor spirituale. Fără o cercetare de proces, adică o reconstituire cât mai continuă a vieții spirituale a comunității rurale așa cum s-a structurat ea, "fără a da momentului" prezent o importanță mai mare decât celor anterioare¹⁸, ea nu "încăpea" în specificațiile metodologice ale cadrului istoric. Lui Anton Galopenția îi era împedite că trebuia înfăptuită o largire a schemei cadrului istoric pentru a-l face operant în studiile de procese sociale.

Odată conștientizată acastă cerință metodologică, se ridică imediat o a doua restricție nu mai puțin presantă și anume găsirea informațiilor asupra trecutului. Informațiile scrise cu privire la formele vechi de organizare socială

sătească sunt foarte sărace și lipsesc aproape cu desăvârsire în ceea ce privește trecutul vieții spirituale și economice¹⁹. Chiar dacă ar fi din abundență aceste date ele tot nu ar satisface exigențele cercetărilor de dinamică socială, întrucât documentele, inscripțiile etc. consemnează de regulă doar momentele și aspectele exceptionale din viața unei comunități sau acele legiferate²⁰, prezentând, prin urmare, optica legiuitorului sau a unor personalități, grupuri particulare.

Rezultă că o schemă mentală capabilă să dea seama de structura înfățișărilor trecute ale vieții spiritual-economice și de mecanismul după care s-a produs succesiunea lor, și nu doar de modul general în care această structură a fost legiferată sau văzută de anumite persoane sau grupuri sociale, putea fi "deprinsă în contactul strâns cu realitatea socială", ca un mijloc de înfăptuire a istoriei directe, în sensul conferit acestui termen de reputatul antropolog Ed.Tylor.

Anton Golopenția a adaptat un cunoscut decupaj metodologic din antropologia culturală - supraviețuirile - la cerințele cercetării schimbărilor vieții spirituale și economice ale satului. Autorul român a fost cu siguranță impresionat de calitățile euristică ale acestei scheme mentale aşa cum rezultă din lucrarea fundamentală a lui Ed. Tylor, *Primitive culture*, 1871, unde autorul a utilizat pentru prima dată conceptul supraviețuirilor. În această lucrare Ed. Tylor a subliniat valoarea incontestabilă a supraviețuirilor, înțelese ca "fărâme de civilizație inferioară și moartă, încrustate într-o civilizație vie și superioară", susceptibile de a fi exploatați ca niște adevarăate mine", în vederea reconstituirii unei istorii directe²¹.

A.Golopenția a intuit imediat resursele cognitive și operaționale deosebite ale acestui concept pentru propriile cercetări: supraviețuirile orientau cercetarea spre acelle "procese, obiceiuri,

opinii etc., care au fost purtate de forța obiceiului într-o nouă fază istorică a societății diferită de aceea care a constituit căminul lor originar, și astfel ele constituie dovezi și exemple ale unei condiții mai vechi a culturii din care a evoluat cea mai recentă"²². Conceptul s-a dovedit productiv în cercetările întreprinse de L.H. Morgan, H.S. Maine, Mc Lennan, Ed. Tylor îndeosebi în utilizarea supraviețuirilor pentru a reconstrui instituțiile vechi ale popoarelor primitive, antice și ale celor contemporane. Ed. Tylor, L.H. Morgan, A.Comte și ceilalți mari evoluționiști erau încredințați că instituțiile contemporane nu pot fi înțelese fără reconstrucția antecedentelor evoluționare, iar supraviețuirile erau acele "urme" care făceau posibila reconstrucția și avertizau în chip pregnant că demersul sincronic adoptat ulterior de funcționaliști nu va fi niciodată suficient pentru a explica diferențierile și similaritățile socio-culturale²³. Antropologii și sociologii evoluționiști au folosit supraviețuirile ca strategie fructuoasă de cunoaștere a istoriei generale a instituțiilor în sensul formulat explicit de A.Comte la începutul *Filosofiei Poitive* după care "nici o concepție nu poate fi înțeleasă decât prin istoria sa", iar ideea sa, după cum precizează M. Harris, poate fi extinsă la cultură în general.

A.Golopenția a preluat conceptul supraviețuirilor de la Ed.Tylor curățindu-însă, după propriile precizări, de implicațiile teoretice evoluționiste, implicați care l-au făcut pe creatorul conceptului să nu utilizeze "această intuiție fericită", ci să accepte degradată a termenului. A. Golopenția consideră că teoria progresului inevitabil, unilinear, împărtășită de Ed. Tylor și ceilalți evoluționiști, este responsabilă de incapacitatea acestor autori de a exploata virtuile cognitive ale conceptului supraviețuirilor aşa cum a fost definit inițial. Sub presiunea normativă paradigmelor evoluționiste, Tylor și ceilalți susțină A. Golopenția, și a redi-

STRATEGIA "SUPRAVIEȚUIRILOR"

supraviețuirile doar la semnificația de forme complet depășite, inutile, iraționale ale spiritului uman, acele "erori primejdioase în care a căzut omenirea": magia, chiromantia, formule, dictoane golite cu totul de funcțiuni utile, păstrate în jocurile copiilor, în obiceiuri, în vestimentație etc.

Critica pe care o face Golopenția lui Ed.Tylor este, pe de o parte întemeiată, iar pe de alta este nedreaptă. Evaluarea critică are obiect dacă se are în vedere faptul că Ed.Tylor a manifestat, într-adevăr, o predilecție nedisimulată pentru ridicularizarea obiceiurilor străvechi stupide, iraționale, golite de orice funcționalitate, demodate, care au supraviețuit formal în cultura modernă. Dar aceasta este numai o latură a problemei și, poate, nu cea mai semnificativă pentru atitudinea lui Ed.Tylor. El adăugase o idee, se pare ignorată de A.Golopenția ca și de principalii lui oponenți, adeptii școlii istorice în antropologie în frunte cu Fr.Boas, precum și de funcționaliștii sincronici conduși de B.Malinovski, care schimbă cu totul datele problemei. Într-adevăr, în textul lui Tylor există o completare tulburătoare: el (autorul) se bucură că "în astfel de investigații avem un motiv permanent de a fi recunoscători nebunilor"²⁴. Este de-a dreptul minunat, scria Tylor, "să vezi cât de vastă este contribuția conservatismului stupid și nepractic și al superstiției încăpățâname la păstrarea pentru noi a urmelor istoriei rasei noastre, pe care utilitarismul practic le-ar fi măsurat fără milă"²⁵. Din acest unghi de vedere, critica lui A.Golopenția este neîntemeiată. Obiectul evaluării critice nu este atât concepția lui Ed.Tylor despre sensul supraviețuirilor cât imaginea care a rezultat în urma atacurilor întreprinse de Școala istorică prin funcționaliștii britanici. Sunt cunoscute faimoasele tirade împotriva conceptului supraviețuirilor aparținând lui B. Malinovski, M. Hodgen, R. Lowiw, A. Goldenweiser, care au acreditat imaginea

supraviețuirilor ca trăsături culturale care nu se potrivesc cu mediul cultural, ca organe-vestigii, superstiții iraționale, obiceiuri stupide golite de orice funcționalitate etc.

Corecția pe care A.Golopenția își propune să-o facă modelului Tylor asupra supraviețuirilor este operată, de fapt, asupra unui elaborat derivat din critica funcționalistă și a Școlii istorice de antropologie a aceluiăș model. Chiar dacă obiectul criticii lui A.Golopenția este o imagine rezultată dintr-o reevaluare a supraviețuirilor, rezultatul final al demersului autorului român nu este mai puțin interesant.

A.Golopenția a reconstruit semnificația supraviețuirilor aducându-le mai aproape de sensul lor original și de cerințele monografiei sociologice sătești. Supraviețuirile devin la Golopenția "toate faptele care, aparținând unui tip social determinat, înăuntrul căruia se găseau în anume relații funcționale semnificative, persistă chiar după ce acest tip a dispărut ca totalitate vie actuală", și nu doar cele câteva rămășițe moștenite din culturi complet întrecute, cum greșit credea Tylor²⁶ (în realitate, în viziunea criticiilor săi).

Efortul lui A.Golopenția de a adapta modelul supraviețuirilor la cerințele cadrului istoric s-a soldat cu o largire a acestuia din urmă și cu o rafinare și clarificare a conceptului supraviețuirilor.

Extinderea schemei cadrului istoric prin încorporarea supraviețuirilor

Schema astfel obținută are câteva elemente contributive: a) creșterea sensibilității monografiei sociologice astfel "amendate" la înregistrarea fenomenelor de dinamică a devenirii la categorii de

populație aflate în diferite faze de însușire a schimbărilor, cum sunt clasele de vârstă care prezintă un nivel sporit de eterogeneitate internă cu o anume regularitate; b) extinderea semnificației supraviețuirilor de la formele sociale și spirituale în care s-au închegat relațiile relativ constante dintre agenții sociali și asupra obiectelor materiale, al intruchipărilor "din elanul creator al spiritului lor", cum sunt construcțiile, unelele, podoabele etc.²⁷; c) deschiderea monografiei sociologice spre trecut prin aportul mărturilor ilustrative ale supraviețuirilor (spirituale și materiale) cât și al faptelor de viață ce mai ființează, legate de ele, în amintirea oamenilor²⁸; d) deschiderea, simultană, a monografiei sociologice și spre prezent prin studiul obiceiurilor mai vechi și mai noi, a rezonanței lor în memoria colectivă, adică a celor "instrumente conservatoare de progres" social și moral.

Schema mentală a supraviețuirilor astfel reelaborată și integrată cadrului istoric a fost operaționalizată și testată în campania monografică de la Cornova din 1931, rezultând "un excelent studiu despre procesul de orășenizare, de fapt cel dintâi făcut la noi în țară pe această temă"²⁹.

Testarea noii scheme a cadrului istoric în campania monografică de la Cornova a pus în lumină sensibilitatea modelului de lucru la cuprinderea procesului de pătrundere a formelor de viață și atitudinilor orașenești în viața satului în strânsă legătură cu împrejurările locale, regionale și naționale. Pe de o parte, la Cornova se etalau formele vechi de viață socială³⁰: limba curată cu iz arhaic; organizarea socială răzășească, direrentiată însă pe "cinuri" și "delești"; criterii tradiționale de evaluare; credința în vrăjitori, descântece; "stiliști" de lege veche aderând la calendarul "pe vechi"; stilul de locuire în case din bârne și pământ, multe cu "aspect preistoric"; lăicere vechi și uzate, țesături tradiționale,

icoane vechi, mobilă simplă tradițională; dansuri și muzică populară tradițională.

Pe aceste forme vechi de viață socială se suprapun neîncetat, pe de altă parte, tipare noi și străine, aflate în diferite grade de "iradiere a înaintării" de la "anume straturi ale acestui cerc cultural spre celelalte straturi ale lui": adoptarea de noi culturi agricole (viață de vie, floarea soarelui); producția pentru piață; costumația orășenească; țesături după "izvoade" noi; mobilă de târg; case după model urban; icoane noi îmbrăcate în metal, cromolitografii de fabrică cu subiecte profane imitate după gravura populară germană și pictura olandeză; neologisme și cuvinte cu înfățișare suburbană din Vechiul Regat; dansuri și muzică orășenească.

Cercetarea monografică la Cornova orientată de schema îmbunătățită a cadrului istoric a fost deosebit de rodnică, reușind să surprindă multiplicitatea proteică de fețe ale orașenizării unui sat arhaic, sondând în adâncime acest proces cu ajutorul unui recensământ amănunțit al informațiilor privitoare la supraviețuire și la pătrunderea noilor forme (efectuat asupra novatorilor și întârziatorilor) urmat de analiza tipologică și comparată pentru a situa tipurile de manifestări în cadrul structurii sociale a satului. Rezultatul a fost întocmirea unui tablou al variațiilor tipice al obiectivărilor artistice, economice, juridice în câteva momente ale evoluției comunității, ultimul vădind "precipitarea ritmului" de orașenizare. Prin identificarea și fixarea tipurilor de manifestări spirituale, economice, autorul a înfăptuit o deblocare analitică a prezentului de supraviețuire "punct de plecare în studierea orașenizării" satului. Cunoașterea prezentului, rod a trecutului, îi ascute cercetătorului perspicacitatea făcându-l apt să înțeleag "sensul și virtualitatele imanente" formelor și întâmplărilor trecute cunoscute "pe căn erau încă în stare născândă"³¹.

Studiul procesului de orășenizare. Rezultate teoretice

Studiul procesului de orășenizare a satului Cernova pune în lumină câteva contribuții teoretice ale autorului la cercetarea schimbării sociale rurale.

1) Precizarea **condițiilor contextuale ale procesului de orășenizare** a satului Cernova, și a altor sate din vecinătate: integrarea în ritmul comerțului mondial îndeosebi puterea de absorbire a târgului mare, cel mai apropiat - Odessa, apoi Chișinăul, Călărași și Vladivostok.

2) Identificarea agentilor sociali purtători ai noilor forme de viață socială orășenească în categoria demnitarilor satului: mazili îmbogațiti din comerțul cu vite și lemn; preoți și daseală (care intră și ieș din familiile de mazili).

3) Semnificația sociologică a preferințelor spre formele urbane acceptate: mijloace simbolice de construcție a distanțelor sociale față de "inferiori" și de edificare a "solidarităților sociale cu egalii".

4) Precizarea criteriilor de selecție a formelor oferite de oraș: după utilitatea pe care o prezintă acestea pentru soluționarea problemelor locale (cerizarea locuitorilor pe stări sociale, competiția socială s.a.).

5) Necesitatea înălțării vechilor clișee privind "satul ca expresie statomnică a românismului" nealterat de pătrunderea civilizației urbane și economiei capitaliste. Datele cercetării infirmă asertările romantice ale înrădăcinării nemijlocite a operelor tărănești în "susținutul poporului", validând procesul de pătrundere a modelului urban-capitalist în satele românești.

6) Identificarea factorului psihosocial decisiv în lămurirea procesului de

orășenizare a comunității sătești: **structura sufletească a sătenilor** intuită din motivații, comportamente, atitudini.

Este o "presimțire" a rolului activității umane, a factorului uman în explicarea procesului modernizării. O serie de sociologi contemporani au renunțat la explicațiile sociologice ale procesului de modernizare centrate prioritar pe realități normativ-institutionale și reconstruiesc modele sociologice ale modernizării¹³ în care factorii "hard" se armonizează cu factorii "soft" care implică lucruri "intangibile și imponderabile" (P. Sztompka), raporturi de subordonare, identificare, mentalități, obiceiuri, costuri moral-politice (C.Zamfir) etc. Omul-economic sau Omul-normativ este tot mai mult substituit de Homo-sociologicus care integrează atât repere instituționale cât și comprehensive ale acțiunii umane¹⁴.

O altă implicație cu valoare de actualitate a studiilor asupra schimbării sociale rurale, inclusiv a procesului de orășenizare, întreprinse de H.H.Stahl, A.Golopenția rezidă în încercarea lor izbutită de a sintetiza problematica ordinii și schimbării sociale. Mai ales prin ponderea semnificativă deținută în modelul cercetării de supraviețuirile generatoare de reglementări sociale - obiceiurile, opinia publică, obișnuințele - studiile monografice asupra schimbării sociale rurale au oferit explicații care integrează ordinea și schimbarea socială. Se cuvine remarcată abilitatea cu care autorii au folosit concepte care sunt implicate simultan în ideea de schimbare și structurare socială, ca de pildă concepțile privind instituția obiceiului și opiniei publice. Instituția obiceiului, observată D.Gusti, posedă o elasticitate unică: atunci când cuprinsul acestuia "nu mai corespunde cu progresul social și cultural, când scopul lui e perimat sau în contracicere sau prea primitiv față de progresul societății, atunci obiceiul se adaptează la propăsirea socială, adică își schimbă cuprinsul, își dă alt cuprins, se

transformă, se metamorfozează... Obiceiul devine astfel un instrument incomparabil și unic care face ca societatea să progreseze și în același timp să se mențină, să se conserve"³⁴.

Preocuparea de a concilia ordinea socială cu devenirea societăților s-a dovedit prestigioasă în istoria sociologiei: oare nu același tel viza și Emile Durkheim prin cercetările sale asupra anomiei și solidarității morale? Anthony Giddens remarcă, cu profunzime, că principalul obiectiv al lui Durkheim nu a fost acela al "ordinii", cum greșit se crede, ci al

"reconcilierei ordinii și schimbării"³⁵. Dovada este cunoscuta teorie a anomiei sociale care conceptualizează acea condiție socială care ține de caracterul tranzitoriu al epocii contemporane.

Contribuțiile Școlii monografice la cercetarea schimbării sociale rurale, întreprinsă de cele două personalități, își dezvăluie treptat, printr-un proces de interpretare a semnificației istorice și a relevanței, contemporaneitatea rezultatelor. Studiul de față constituie o încercare modestă în acest scop.

Note și bibliografie

1. D.Gusti, **Legile unităților sociale**, în: D.Gusti *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii. I. Cunoaștere* Fundația Regele Mihai I, București, 1946, p.500.
2. Ibidem.
3. Ibidem.
4. Tr. Herseni, **Teoria monografiei socio-logice**, I.S.R. București, 1934, p.99 și urm.
5. Pompiliu Caraioan, **Profesorul Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București**, în *Sociologia militans. IV. Școala sociologică de la București*, București, Ed. Științifică, 1971, p.110-112.
6. H.H.Stahl, **Învățăminte metodice și tehnice**, în *Sociologia militans. III. Școala Sociologică de la București*, București, Ed. științifică, 1971, p.69.
7. Ibidem, p.68.
8. John H. Goldthorpe, **The uses of history in sociology: reflections on some recent tendencies**, în *British Journal of sociology*, vol.42, nr.2, June, 1991, p.213-214.
9. Ibidem, p.214.
10. Ibidem, p.216.
11. Ibidem, p.220-221, 228.
12. Ibidem, p.220-225.
13. H.H. Stahl, **Învățăminte metodice și tehnice**, în *Op.cit.*, p.68-69.
14. Anton Golopenția, **Aspecte ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova**, în *Revista pentru știință și reformă socială*, An X, Nr.1-4, 1932, p.548.
15. Ibidem.
16. H.H. Stahl, **Învățăminte metodice și tehnice**, în *Op.cit.*, p.93.
17. H.H. Stahl, **Amintiri și gânduri din vechea școală a monografilor sociologice**, București, Ed. Minerva, 1981, p.70-84.
18. Anton Golopenția, **Aspecte ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova**, în revista citată, p.549.
19. Ibidem, p.548.
20. Ibidem.
21. Vezi, Anton Golopenția, *op. cit.*, p.550.

STRATEGIA "SUPRAVIEȚUIRILOR"

22. Marvin Harris, *The Rise of Anthropological Theory*, London, Routledge and Kegan Paul, 1968, p.164.
23. Ibidem, p.167..
24. M.Harris, op.cit., p.168
25. Ibidem.
26. A.Golopentia, op.cit., p.550.
27. Ibidem.
28. Ibidem.
29. H.H.Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice*, București, Minerva, 1981, p.161.
30. H.H. Stahl, *Amintiri și gânduri...*, p.160 și urm., A. Golopentia, op.cit., p.551-572.
31. A.Golopentia, op.cit., p.563.
32. Dumitru Sandu, *Privatizarea ca proces de difuziune a inovației*, în *Sociologie românească*, 3, 1993, p.282-292; Piotr Sztompka, *Competența civilizatorie: condiție prealabilă a tranzitiei post-*comuniste, în *Sociologie românească*, 3, 1993, p.257-272; Cătălin Zamfir, *Costurile politice ale tranzitiei*, în *Sociologie românească*, 3, 1993, p.293-296; C.Cărăpnă, V.Crețoiu, *Percepția socială a tranzitiei în mediul rural*, în *Sociologie românească*, 3, 1993, p.297-305; O.Hoffman, *Tranzitia în România și acțiunea socială*, în *Sociologie românească*, 4, 1994, p.351-359; Cr. Pârvulescu, *Cultura politică - un instrument teoretic pentru estimarea adaptării la schimbare a societății românești*, în *Sfera Politicii*, 21, Oct.1994, p.4-5.
33. S.M. Rădulescu, *Homo Sociologicus Rationalitate și iraționalitate în acțiunea umană*, București, Casa de editură "Şansa", 1994, cap.4.
34. D.Gusti, *Curs de etică*, în D.Gusti *Opere*, vol.II, București, Ed. Academiei, 1969, p.279.
35. A.Giddens, *Studies in Social and Political Theory*, Hutchinson of London, London, 1977, p.229.